

УДК 630*5:712.253(091)477.46) Аспір. О.В. Гербут – Уманський державний аграрний університет

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ САДОВО-ПАРКОВИХ НАСАДЖЕНЬ МІСТА УМАНІ

Наведено відомості з історії створення старовинних парків міста Умані. Подано дані з інвентаризації парків, скверів та вуличних насаджень та описано стан зелених насаджень.

Ключові слова: інвентаризація, старовинні парки, сквери, вуличні насадження.

Post-graduate O.V. Gerbut – Uman state agrarian university

Taking of inventory and historical aspects of forming of garden and park planting of city of Uman

Information is resulted from history of creation of age-old parks of city of Uman. The given is given for taking of inventory of parks, public gardens and street planting, and the state of the green planting is described.

Keywords: taking of inventory, age-old parks, public gardens, street planting.

Як форма синтезу природи садово-паркове мистецтво пов'язане з історичними стилями і розвивається у взаємодії з філософією, літературою, живописом, архітектурою і водночас відображає різне ставлення людини до природи, властиве кожній добі. Новий тип садово-паркового мистецтва виникав у певний час і в певному місці лише тоді, коли для цього створювалися відповідні суспільно-економічні та культурно-історичні умови. З цього погляду стильовий образ парку можна сприймати лише як частину культури певного суспільства на певному етапі.

Із зростанням і розвитком міст власники замських і міських садів та їхні спадкоємці здавали землю в оренду або продавали, іноді частинами, під міську забудову. Поруч із приватними платними садами колишніх маєтків з'являються загально доступні сади і парки. Виникає новий соціальний простір, який є місцем для прогулянок: бульвари, сквери, міські сади.

Парки стають одним із місць відпочинку та спілкування городян, разом з ярмарками та виставками створюють святкове міське середовище. Часто завдяки садам та паркам людина сприймала природу глибоко й емоційно. Але з часом садово-паркові насадження зазнавали значних трансформацій, спричинених і їх природним єством, що весь час розвивалося і перероджувалося, і зміною стилів та смаків жителів міста [5].

На сьогодні місто – це складний рукотворний комплекс, до якого входить природа, як природна, так і штучна (парки, сквери, газони, сади та ін.). Штучне природне середовище залежить від людини, а природне середовище в місті нерозривно пов'язане з його плануванням, архітектурою, комунікаціями.

Концепцією озеленення міста Умані передбачено значний розвиток ландшафтної та рекреаційної території міста шляхом організації безпосередньої системи озеленених територій та інших відкритих просторів, які у поєднанні із замськими лісами формують комплексну зелену зону міста [4].

Організація повноцінної системи озеленених територій займає значне місце серед заходів, спрямованих на вирішення проблем охорони та покращання навколишнього середовища міста, оскільки зелені насадження володі-

ють великим комплексом оздоровчих і захисних властивостей. Наявні озеленені території міста представлені озеленими територіями загального та обмеженого користування, спеціального призначення та лісами ДЛФ (державний лісовий фонд). Озеленені території загального користування представлені Ювілейним парком, що знаходиться в стадії будівництва, та низкою скверів. Їх загальна площа становить 22,6 га або 2,3 м² на одного мешканця [2].

Мета роботи – дослідити історичні аспекти створення парків, скверів, здійснити інвентаризацію паркових і вуличних фітоценозів.

Об'єкт дослідження – парки, сквери, вуличні насадження та видовий склад деревинних порід з метою оцінки їх кількісного та якісного складу.

Матеріали та методи дослідження – інвентаризацію здійснювали згідно з "Інструкцією з технічної інвентаризації зелених насаджень у містах та селищах міського типу України" [3] та використано архівні дані.

Обговорення результатів дослідження. У наш час з метою забезпечення сприятливої екологічної обстановки, запобігання та стабілізації негативних природних процесів і явищ в Україні, як і в багатьох країнах світу, беруть під особливу охорону природні території та об'єкти, які мають велику екологічну цінність як унікальні та типові природні комплекси.

Територія міста Умані розташована в південно-західній частині Черкаської області, в межах Бусько-Синюзького фізико-географічного району південної степової Придніпровської височини. Територія Умані становить 4787 га, з них 941,4 га озеленої території, що становить 20 %. Згідно з Концепцією озеленення міста заплановано збільшити площу зелених насаджень ще на 653,6 га (табл. 1).

Табл. 1. Зведена таблиця озеленення територій

№ з\п	Території	Існуючі	Що намічаються	Всього
1	Загального користування	22,6	180,3	202,9
2	Обмеженого користування, зокрема:	309,5	77,1	386,6
-	дендропарк "Софіївка"	156,0	-	156,0
-	розвиток дендропарку вздовж р. Кам'янка	-	10,6	10,6
-	колективні сади	153,5	66,5	239,0
3	Лісопарк	-	51,3	51,3
4	Спеціалізованого призначення, зокрема:	122,3	344,9	467,2
-	водоохоронні та меліоративні	51,1	237,0	288,1
-	санітарно-захисні	14,2	107,9	122,1
-	розсадники	57,0	-	57,0
5	Ліс ДЛФ	487,0	-	487,0
	Разом	941,4	653,6	1595,0

З історії міста відомо, що Центральним сквером міста Умані називають зелений масив на перетині вулиць Коломенської і Рафаїла Чорного та Жовтневої революції. Історичні документи розповідають таке: "Колись у XIII та – на початку XIX ст. на місці міського скверу був католицький цвинтар, пізніше – пустир; у 90-х роках XIX ст. стара міська управа насадила тут дере-

ва. І цей сквер став місцем гулянок і розваг. Вхід до скверу був платний і в літні дні тут щовечора можна було спостерігати характерну картину: у прикрашених китайськими ліхтариками алеях розважалась міська буржуазія. Цей приватний сад під назвою "Шато-де-Флер" належав відставному ротмістру Ржевуському". У 1920-1922 рр. сквер був місцем масових зборів та мітингів. Тут проголошували історичні промови відомі партійні та військові лідери, такі як М.І. Калінін та С.М. Будьонний. Згодом сквер стали називати Сад ім. Калініна або Сад Будьонного.

По вулиці Радянській, в напрямку центрального базару, розташований сквер Героїв. Перші дерева на цьому місці було насаджено ще в середині XIX ст. Називався цей сад Миколаївським, від назви вулиці. За радянських часів сквер був відомий як сад ім. Котовського. Як герой громадянської війни упродовж 1922-1925 рр. жив в Умані. У 1926 р. у сквері встановили пам'ятник Г.І. Котовському напроти швейної фабрики. В цьому будинку розміщувався штаб другої кавалерійської дивізії відомого полководця. Є в сквері ще пам'ятники. Так, біля педагогічного університету стоїть скромний меморіал першим організаторам радянської влади в місті І.Ю. Урбайлісу та О.А. Піонтовському, котрих було вбито в січні 1918 р. під час засідання Міської Думи. Встановили його в 1932 р. А в 1968 р. уманчани вшанували пам'ять воїнів-героїв, які загинули, захищаючи рідне місто від німецько-фашистських загарбників, встановленням Обеліска слави.

Між гімназією та кінотеатром Черняхівського, що по вулиці Жовтневої революції, у 1932 р. учні та вчителі школи насадили дерева, які згодом розрослися у сквер. До цього тут був пустир – колишній майдан перед військовим собором. З 1982 р. сквер отримує назву Молодіжного через те, що тут побудували танцмайданчик, де у вихідні та святкові дні відбувалися танцювальні гулянки. Упродовж 1982-1991 рр. у цьому затишному куточку в центрі міста організовували щорічні виставки квітів. У 1992 р. в сквері встановили пам'ятних воїнам-інтернаціоналістам, які загинули в Афганістані, виконуючи інтернаціональний обов'язок.

На перетині вулиць Садової та Гоголя розташований сквер ім. двічі героя Радянського Союзу, генерала армії І.Д. Черняхівського. Пам'ятник йому було встановлено у 1948 р. Як давно ростуть дерева на цьому місці невідомо, але біля пам'ятника височіє 500-річний дуб.

Неподалік перетину вулиць Жовтневої революції та Ленінської Іскри простягнувся майже до міського ставу "Осташівка", сквер імені 300-річчя возз'єднання України з Росією, закладений у 1954 р. Сьогодні він більше відомий мешканцям міста як сквер імені Шевченка. Пам'ятник відомому українському поету було встановлено в 1981 р. Площа скверу становить приблизно 3,3 га. За початковим планом тут мав бути фонтан, але, як завжди, не вистачило коштів. Після реконструкції скверу в 1986 р. тут з'явилися нові дерева, газони та лавки для відпочинку.

До 50-річчя Жовтневої революції по вулиці Київській у 1967 р. розбили величезний парк. Назвали його – Жовтневий. Згодом з'явилась нова назва – Ювілейний. Площа скверу приблизно 10 га. Деревя для посадки привозили з різних міст: Коломни, Тбілісі, Єрвана, Ленінграда, Сміли, Канева, то-

му доречно цей зелений масив отримав ще одну назву – Дружба. У 1992 р. міська влада планувала побудувати на території скверу дитячий парк розваг. А в 2004 р. його таки побудували.

Табл. 2. Таксономічний склад найпоширеніших зелених насаджень м. Умані

Родина	Рід	Вид		Насадження					
				1	2	3	4	5	6
<i>Pinaceae</i> Link.	<i>Picea</i> Dietr.	<i>Picea abies</i> (L.) Karst.	A	+	+	+	+	+	+
	<i>Pinus</i> L.	<i>Pinus sylvestris</i> (L.)	A	-	+	-	-	-	-
		<i>Pinus nigra</i> Arn.	I	-	+	-	-	-	-
<i>Cupressaceae</i> Neger.	<i>Thuja</i> L.	<i>Thuja occidentalis</i> L.	I	-	+	+	-	-	+
<i>Rosaceae</i> Jass.	<i>Sorbus</i> L.	<i>Sorbus aucuparia</i> L.	A	-	-	-	-	-	-
<i>Tiliaceae</i> Juss	<i>Tilia</i> L.	<i>Tilia cotrdata</i> Mill.	A	+	+	+	+	+	+
		<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	A	+	+	+	+	+	+
<i>Aceraceae</i> Lindl.	<i>Acer</i> L.	<i>Acer platanoides</i> L.	A	+	+	+	+	+	+
		<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	A	+	-	+	+	-	+
		<i>Acer campestre</i> L.	A	+	-	-	-	-	-
		<i>Acer tataricum</i> L.	A	+	+	+	+	+	+
		<i>Acer negundo</i> L.	I	-	+	-	-	+	+
<i>Hippocastanaceae</i> Torr. Et Grey	<i>Aesculus</i> L.	<i>Aesculus Hippocastanum</i> L.	I	-	+	-	-	+	+
<i>Betula-ceae</i> S.F. Gray	<i>Carpinus</i> L.	<i>Carpinus betulus</i> L.	A	-	-	+	-	-	+
	<i>Corylus</i> L.	<i>Corylus columa</i> L.	A	-	-	-	-	-	+
	<i>Betula</i> L.	<i>Betula pendula</i> Roth.	A	+	-	-	-	+	+
<i>Fagaceae</i> A.B. R.	<i>Quercus</i> L.	<i>Quercus robur</i> L.	A	-	+	-	-	-	+
<i>Juglandaceae</i> A. Rich. Ex Kunth	<i>Juglans</i> L.	<i>Juglans regia</i> L.	I	-	-	-	-	-	+
<i>Oleaceae</i> Lindl.	<i>Fraxinus</i> L.	<i>Fraxinus excelsior</i> L.	A	+	+	+	+	+	+
		<i>Fraxinus lanceolata</i> Borkh.	I	+	+	+	+	+	+
<i>Bignoniaceae</i> Pers.	<i>Catalpa</i> Scop.	<i>Catalpa speciosa</i> Warder ex Engelm	I	-	-	-	-	-	+
<i>Ulmaceae</i> Mirb.	<i>Ulmus</i> L.	<i>Ulmus glabra</i> Huds.	A	+	+	-	-	-	+
		<i>Ulmus laevis</i> Pall.	A	+	+	-	-	-	+
<i>Salicaceae</i> Lindl.	<i>Salix</i> L.	<i>Salix caprea</i> L.	A	+	-	-	-	-	+
		<i>Salix fragilis</i> L.	A	+	-	-	-	-	+
		<i>Salix acutifolia</i> Willd	A	+	-	-	-	-	-
	<i>Populus</i> L.	<i>Populus alba</i> L.	A	+	+	+	+	+	+
		<i>Populus canescens</i> (Ait.) Smith.	I	+	+	+	+	+	+
		<i>Populus nigra</i> L.	A	+	-	-	+	+	+
		<i>Populus italica</i> Moench.	I	-	-	+	+	+	+

Примітка: А – аборигенні види, І – інтродуковані види; 1 – парк Ювілейний – площею 10 га; 2 – сквер ім. Черняхівського – площею 1,4 га; 3 – сквер ім. Калініна – площею 1,4 га; 4 – сквер Молодіжний – площею – 1,2; 5 – сквер Героїв Великої Вітчизняної війни – площею 2,0 га; 6 – вулиці з великим транспортним навантаженням.

У 1966 р. біля кооперативного коледжу, що по вулиці Садовій, розбили сквер, посадили багато кущів троянд, але на жаль, до нашого часу не дожив жоден. Сквер Піонерський розташований на передмісті Лиса Гора, напроти школи № 12. Учні посадили тут дерева, а в 1974 р., до дня визволення міста від німецьких військ, тут встановили пам'ятний знак –Гармату.

На місці сучасної будівлі "Інжпроекту", що знаходиться позаду костелу, за радянських часів був гарний, великий сквер. Він займав площу близько га, і ще здалеку можна було бачити рельєфні, чіткі обриси окремих груп дерев, які утворювали разом з підсадками чагарнику привабливий декоративний ансамбль. Майоріли тут яскраві квіти, росли різноманітні породи дерев: туя, дуб, ялина, берест, волоські горіхи, клени, липи, сосни. Тут були два кінотеатри ("Комсомолец" та Літній), тир, танцмайданчик, торговельні кіоски, карусель.

Як видно з табл. 2, що більшість насаджень скверів та парків утворені аборигенними видами, які зростають як у вигляді солітерів, так і чистих і змішаних груп, рядових посадок, насаджень уздовж вулиць.

Інвентаризацію міських зелених насаджень здійснювали з метою оцінки їхнього кількісного та якісного складу. Матеріали інвентаризації представлено в табл. 3.

Табл. 3. Таксація зелених насаджень міста

Назва об'єкта	Тип посад- ки	Стан об'єкта	У середньому									Класи санітар- ного стану				Наявність пошкоджень
			вік, років			висота, м			діаметр, см							
			до 25	25-60	понад 60	до 5	5-20	понад 20	від 5	5-30	понад 30	1	2	3	4	
Парк Юві- лейний	масив, підлі- сок	ді- ючий		+			+			+			+			Сухі гілки, стволова губка
Сквер ім. Черняхівсь- кого	пооди- нокі, рядові, групові	ді- ючий		+				+			+		+			Поламані гіл- ки, наявність омели, меха- нічні ушко- дження
Сквер ім. Калініна	рядові, пооди- нокі	ді- ючий		+				+		+			+			Наявність ду- пел, механічні ушкодження
Сквер Мо- лодіжний	пооди- нокі, групо- ві, ря- дові	ді- ючий		+			+			+			+			Наявність оме- ли, сухі гілки, зламані молоді дерева
Сквер Геро- ів Великої Вітчизняної війни	рядові, пооди- нокі	ді- ючий		+			+				+		+			Механічні пошкодження, наявність ду- пел
Вуличні на- садження	рядові, пооди- нокі	ді- ючий			+			+			+			+		Ослаблі, наяв- ність дупел, механічні уш- кодження

Як бачимо з даних табл., що вік декоративних насаджень міста Умані сягає від 25 до 60 років, хоча й трапляються старші види, особливо у вуличних насадженнях. Висота дерев змінюється від 5 до понад 20 м, а діаметр стовбура – від 10 до 30 см. Класи санітарного стану парку та скверів є другої категорії з дещо сповільненим ростом, з поодинокими сухими сучками в кроні. Трапляється пошкодження кори до двох метрів уздовж стовбура та до 25 % по його периферії але без гнилі. А вуличні насадження відносили до третього класу, оскільки вони більш пошкоджені, ослаблі, з дуплами і стовбурними гнилями, неглибокими тріщинами, значною кількістю сухих сучків. Пошкодження кори до 2,5 метрів уздовж стовбура і до 50 % периферії, та заражені омелою.

Також наявні фруктові дерева, які в пору цвітіння додають більшої естетичної цінності. Але передбачено збільшення насаджень загального користування на 180,3 га шляхом:

- трансформації захисних насаджень на схилах і в прибережних захисних смугах;
- озеленення територій, що були зарезервовані під час будівництва нових житлових масивів під зелене будівництво;
- облаштування територій, що звільняються після виносу об'єктів іншого функціонального призначення.

Передбачено значно збільшити озеленені території спеціального призначення – меліоративних, водоохоронних, санітарно-захисних. Частина території водоохоронного призначення, що буде знаходитись в межах сельбищної зони, практично буде мати подвійне функціональне призначення і частково використовуватись як озеленені території загального користування. Тому їх благоустрій повинен бути значно вищого рівня, ніж благоустрій водоохоронних територій.

Для заміського короткочасного відпочинку населення міста і сіл передбачено використання лісових масивів, розташованих поблизу міста і, насамперед, урочища "Білогрудівський ліс", що знаходиться в наявній межі міста Умані. Загалом, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, для здорового функціонування організму людини необхідно 50 м² насаджень загального користування та 300 м² лісів на одного мешканця.

Внаслідок розвитку системи озеленених територій загальна площа їх збільшиться на 47,8 % і буде становити 148,7 м² на одну людину. Площа озелених територій загального користування збільшиться в 10,7 разів і буде становити 17,6 м² на одну людину.

Висновки

1. Отже, здійснивши інвентаризацію, ми дійшли висновку, що садово-паркові насадження характеризуються спрощеною видовою структурою (31 вид), з них 21 вид є аборигенним видам.

2. Пошкодження деревної рослинності представлена другим та третім класом санітарного стану, тому вчасні заходи зі захисту та відновлювання дерев допоможуть покращити ситуацію.

3. Таким чином, ситуація з садово-парковими насадженнями м. Умані не є безнадійною, але існує низка проблем, вирішення яких дасть змогу покращити функціонування насаджень.

Література

1. **Загальноміська** програма благоустрою м. Умань на 2007-2010 роки. – Умань : Уманське вид.-полігр. підпр, 2007. – 140 с.
2. **Інструкція** з технічної інвентаризації зелених насаджень у містах та селищах міського типу України. – К. : Держжитлокомунгосп, 2001. – 26 с.
3. **Концепція** озеленення міста Умані. – Умань : Комп'ютерний набір, 2001. – 10 с.
4. **Родічкін І.** Старовинні масти України / Родічкін І., Родічкіна О. – К. : Мистецтво, 2005. – 381 с.

УДК 635.1/.8

*Проф. В.П. Кучерявий, д-р с.-г. наук; аспір. М.М. Лесь –
НЛТУ України, м. Львів*

БІОЕКОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКСТЕНСИВНОГО ВИРОЩУВАННЯ ЇСТІВНИХ ГРИБІВ НА МАЛОЦІННІЙ ДЕРЕВИНІ ТА ВІДХОДАХ ДЕРЕВООБРОБКИ

Розглянуто проблему вирощування їстівних грибів у природних умовах. Виявлено, що значні деревні ресурси зосереджені у лісовому та садово-парковому господарствах, приватних плодівих і декоративних садах, а також усі рослинні рештки у ХХІ ст. будуть використані для вирощування і перероблення грибів на лікарські препарати та продукти харчування. Передбачено розроблення та впровадження нових технологій екстенсивного вирощування гливи звичайної в лісових і сільських фермерських господарствах, садівничих кооперативних, а також приватних садах і городах.

Ключові слова: глива звичайна, їстівні гриби, екстенсивне вирощування, гриби-деструктори.

Prof. V.P. Kucheryaviy; post-graduate M.M. Les' – NUFWT of Ukraine, L'viv

Bioecological features of extensive cultivation of edible mushrooms on wood of not valuable breeds and wastes of timber industry

The problem of growing of edible mushrooms is considered in natural terms. It is discovered that considerable arboreal resources, which are concentrated in forest and garden and to the park economies, private fruit and decorative gardens, and also all vegetable tailings in XXI age will be used for growing and redoing of mushrooms on medicinal preparations and food stuffs. Development and introduction of new technologies of the extensive growing of гливи is foreseen ordinary in forest and rural farms, co-operative of gardener, and also private gardens and vegetable gardens.

Keywords: gliva ordinary, edible mushrooms, extensive cultivation, mushrooms-destructors.

Вступ. Сьогодні частка світового виробництва їстівних грибів становить близько 5 млн т. Продукція грибництва впродовж двадцяти останніх років щорічно збільшується на 13-18 %. Найбільше виробляє їстівних грибів Китай – 2246 тис. т, США – близько 345 тис. т, Польща – 59 тис. т, Угорщина – 22 тис. т, Росія – 6 тис. т, Україна виробляє приблизно 2 тис. т. Практично все виробництво в Україні базується на дорогому інтенсивному методі вирощування у спеціальних культивацийних приміщеннях з відповідним мікрокліматом та режимом освітлення.

Екстенсивний метод вирощування їстівних грибів на деревині малоцінних порід та відходах деревооброблення є значно дешевшим і простим. Водночас, він потребує глибоких біоекологічних знань, зокрема з біології та